

Motywowanie uczniów zdolnych jako czynnik aktywizujący do osiągnięcia sukcesu edukacyjnego

Wiele czasu upłynęło, zanim pedagodzy zdali sobie sprawę z tego, że procesem przyswajania wiedzy przez ucznia rządzą określone prawidłowości psychologiczne, a jego przebieg jest zdeterminowany przez wewnętrzną aktywność. Poznanie owych prawd spowodowało, że nauczanie zaczęto traktować nie jako proces podawania wiedzy, lecz jako pobudzanie procesów poznawczych i kierowanie nimi. Bezpośrednią przyczyną rozwoju ucznia jest jego aktywność uwarunkowana determinantami zewnętrznymi (oferowanymi przez środowisko warunkami działania, stawianymi wymaganiami oraz wzorcami) oraz wewnętrznymi (możliwościami i preferencjami). Determinanty zewnętrzne i wewnętrzne aktywności wpływają na nią w interakcji i wzajemnie na siebie oddziałują. Z jednej strony możliwości i preferencje kształtują się w toku rozwoju, przebiegającego przecież w zależności od czynników środowiskowych, z drugiej zaś po części decydują o wpływach, jakim uczeń (wybierający i przekształcający swoje środowiska) podlega. Anna Matczak podaje, że „aktywność jest motorem rozwoju, jego bezpośrednią przyczyną. Zarazem jest ona najbardziej podstawową potrzebą człowieka”¹. Podobnie Maria Przetacznikowa za podstawową determinantę rozwoju uznaje „działalność człowieka, czyli jego aktywność własną”².

Ze względu na podjętą problematykę motywowania ucznia zdolnego szczególnie uwagę skupię na aktywności poznawczej, której efekty przybierają formę spontanicznych działań, inicjowanych i realizowanych przez jednostkę, wtopionych w jej własną aktywność. Jest ona możliwa przy spełnieniu warunków wszelkiej aktywności wywodzącej się z potrzeb i potencjału ucznia. Znaczenie pełnego rozwoju potencjału człowieka szczególnie mocno podkreślali reprezentanci psychologii humanistycznej, zgodnie z którą dążenie do samorealizacji

---

¹ A. Matczak, *Wprowadzenie do psychologii. Podręcznik dla nauczycieli*, Warszawa 1992, s. 156.

² M. Przetacznikowa, *Podstawy rozwoju psychicznego dzieci i młodzieży*, Warszawa 1973, s. 174.

jest motorem działań podejmowanych przez jednostkę, a jednocześnie źródłem satysfakcji, spełnienia i poczucia sukcesu. Możliwość przeżycia satysfakcji związanej z osiągnięciami jest szczególnie ważna dla uczniów, ponieważ stanowi inspirację dla ich rozwoju oraz rozbudzenia posiadanego potencjału. Szczególnym miejscem, w którym istnieją szanse na ujawnianie oraz aktywizowanie wewnętrznych możliwości uczniów skierowanych na samorealizację, jest szkoła. Pozwala ona z jednej strony stworzyć warunki, w których możliwe jest wydobywanie potencjału uczniów, z drugiej zaś określić bariery stojące na drodze do ich wszechstronnego rozwoju. Posiadanie takiej wiedzy pozwala na zaspokajanie wszystkich potrzeb uczącego się, dzięki czemu będzie on funkcjonował zgodnie ze swoimi faktycznymi możliwościami, predyspozycjami, preferencjami i zdolnościami. Obserwacja życia szkolnego pokazuje nam jednak obraz ucznia zbierającego laury oraz takiego, który niemal codziennie przeżywa porażki, często nieadekwatne do jego możliwości. Bardzo wielu uczniów o zbliżonym potencjale intelektualnym zajmuje skrajne pozycje w klasie, czego rezultatem jest lekceważenie ocen, które otrzymują w szkole, problemy z samooceną oraz zachowania dewiacyjne. Uruchomić się może również mechanizm naznaczania, uczniowie wyraźnie potwierdzą wtedy ocenę czy opinię nauczyciela, która staje się „samo-spełniającą się przepowiednią”³.

W praktyce pedagogicznej o osiągnięciach ucznia stanowią oceny, wyniki egzaminów czy średnia ocen itp. Bardzo często uczeń, który osiąga wysokie oceny szkolne, określany jest mianem ucznia zdolnego, co nie zawsze znajduje odzwierciedlenie w jego możliwościach. Potencjał oraz cechy, jakie posiada, nie mogą stanowić gwarancji odniesienia sukcesu, niezbędne jest spełnienie innych warunków, takich jak funkcjonowanie rodziny czy szkoły. Bez wątplenia sukces nie jest możliwy bez posiadania odpowiedniego zasobu wiedzy, lecz wewnętrzne przekonanie o możliwości odniesienia sukcesu także ma znaczenie dla podjęcia aktywności. Dlatego chcąc w pełni wykorzystać potencjał uczniów, należy zadbać o odpowiedni poziom pracy szkoły i uzyskać wsparcie rodziców. Wiedza o uczniu, o jego możliwościach pomoże stworzyć warunki, w których wystąpi wysokie prawdopodobieństwo osiągnięcia sukcesu. Utożsamianie sukcesu z uzyskiwaniem wysokich ocen w szkole, ze zdaniem egzaminem, wysokimi wynikami w konkursach i olimpiadach jest dość znamienne w literaturze pedagogicznej. Sukces rozumiany jest tutaj jako skuteczny proces zdobywania wiedzy, a skuteczność najczęściej mierzona jest zdanymi egzaminami. Można zatem wywnioskować, że sukces mierzony wysokimi ocenami szkolnymi nie daje wszystkim uczniom poczucia satysfakcji, zadowolenia czy powodzenia. Uczniowie o wyższym potencjale mają większe szanse na osiągnięcie tak rozumianego sukcesu niż ci, którzy posiadają niższe możliwości, tym samym odbiera się im możliwość

³ J.K. Boryszewska, *Źródła sukcesu szkolnego młodzieży licealnej*, Kraków 2008, s. 12–14.

odczucia satysfakcji, zadowolenia, poczucia wartości i wiary w swoje możliwości. Nie ma tutaj reguły, dotyczy to zarówno ucznia zdolnego, jak i przeciętnego czy słabego. Bardzo często uczeń zdolny, a więc ten, który oprócz wysokiego potencjału intelektualnego posiada szczególne cechy i zachowania, funkcjonuje na niższym, nieadekwatnym do swoich możliwości poziomie, co ma również przełożenie na jego wyniki w nauce. I odwrotnie – uczeń, u którego brakuje cech i zachowań warunkujących zdolności, funkcjonuje na poziomie wyższym od swoich możliwości, czego konsekwencją są często zaburzenia zdrowotne czy osobowościowe. W związku z tym podstawą działań nauczycieli powinno być rzetelne rozpoznanie potencjału ucznia, a dopiero później mierzenie jego osiągnięć w odniesieniu do możliwości intelektualnych. Po przyjęciu takiej ścieżki osiągania sukcesu edukacyjnego satysfakcja ucznia będzie płynąć z osiągnięć odzwierciedlających jego prawdziwe możliwości. Zadowolenie, jakie odczuje dziecko po zakończonym wysiłku, będzie stanowiło dla niego sukces⁴. Oznacza to, że nie może być ono traktowane jako mały element maszyny edukacyjnej, ponieważ będąc indywidualnością z pragnieniami, potrzebami, motywami, swoistym sposobem patrzenia na świat i ludzi, podejmuje decyzje, wpływa i kontroluje przebieg związanych z jego działalnością zdarzeń i ich skutków, jest podmiotem wolnym i odpowiedzialnym.

Szkoła jako środowisko złożone stanowi teren doświadczeń uczniów decydujący o ich aktywności. Odpowiednie zorganizowanie warunków tej aktywności w procesie edukacji pozwala na rozbudzenie i wyzwolenie w uczniu posiadanych rezerw organicznych i psychologicznych. Od pedagoga zależy, czy szanse, którymi obdarowała dziecko natura, lub które zaszczerpiła we wczesnych latach matka, zostaną przez działania edukacyjne zmarnowane czy wykorzystane. Zadaniowość szkoły, wzmacniająca w uczniu modalność mogą, nie muszą, ma szansę powodzenia tylko przy umiejętnym (adekwatnym, opartym na solidnej wiedzy o aktualnych możliwościach dziecka) stawianiu przez nauczyciela zadań oraz na współdziałaniu z uczniem. Bazą owych wspólnych działań powinny być bliskie kontakty nauczyciela i ucznia wynikające z autentycznych spotkań „żywych ludzi”. Poznanie nauczyciela jako człowieka jest ważne dla ucznia także i z tego powodu, że umożliwi poznanie czytelnych reguł towarzyszących podejmowaniu aktywności. Stwarza przy tym szansę doświadczenia względnego poczucia bezpieczeństwa, akceptacji niezbędnej dla swobodnych, twórczych poszukiwań. Poznanie ucznia jako człowieka daje nauczycielowi możliwość kreowania indywidualnych warunków wspierających jego rozwój⁵. Niezbędne staje się tu jednak przede wszystkim określenie celów i zadań kształcenia oraz ukształtowanie pozytywnej motywacji uczenia się. Oddziałując na ucznia, można wywołać

⁴ Tamże.

⁵ A. Sajdak, *Edukacja kreatywna*, Kraków 2008, s. 257.

proces uczenia się dopiero po uruchomieniu określonych dążeń motywujących działanie, będących siłą napędową wszelkiego działania. Uczenie się jest zatem możliwe tylko wówczas, gdy istnieją odpowiednie motywy⁶. Dzięki niemu można uzyskać więcej informacji, lepiej uporządkowaną wiedzę, głębsze rozumienie siebie i świata, radość osiągnięć, przyjemność, poczucie wykonania sensownej pracy czy wiarę we własną skuteczność. Żeby to osiągnąć, trzeba jednak zacząć działać; żeby przystąpić do działania – trzeba chcieć. Dążenie do czegoś, chcenie, nazywane jest w psychologii motywacją. Obejmuje ona wiele różnych motywów, tzw. zespołów motywów bądź grup motywów⁷.

Psychologowie podają, że motywy w pewnym sensie określają jednostkę, wyróżniają ją, współdecydują o jej oryginalności i unikatowości. Najczęściej jeden z motywów wysuwa się na pierwszy plan i decyduje o charakterze całej motywacji. W przypadku uczenia się, którego powodem jest chęć poznania, zdobycia informacji, wiedzy, nauczania się wykonywania jakiejś czynności, najlepsza jest – zdaniem psychologów – motywacja poznawcza. Oparte na niej uczenie się nigdy się nie kończy, uczeń szukający informacji jednocześnie zaspokaja swoją ciekawość, od razu pojawiają się w jego głowie pytania, wątpliwości, niejasności. Oprócz motywacji poznawczej na drugim biegunie znajduje się motywacja lękowa. Mówimy o niej wtedy, gdy ktoś uczy się, chcąc uniknąć przykrych następstw. Występuje ona pod wpływem strachu, który zamyka umysł, powoduje blokady w odbiorze, rozumieniu i skutecznym przetwarzaniu informacji. Nie zawsze musi być wywołana przez otoczenie, lecz przez samego ucznia, który, przystępując do uczenia się, z góry nastawiony jest na niepowodzenie. W przypadku uczenia się pobudki działania mogą mieć źródło znajdujące się poza uczącym się, tzw. motywację zewnętrzną, oraz źródło tkwiące w uczącym się, tzw. motywację wewnętrzną. W przypadku tej pierwszej motywacji działania nie jest własnością uczącego się, lecz innej osoby (rodzica, nauczyciela). Taka motywacja może łatwo zniknąć, gdy zabraknie bodźców zewnętrznych. Z kolei motywację wewnętrzną sami wypracowujemy i utrzymujemy – działamy, ponieważ sami tego chcemy, trudniej jest ją więc osłabić lub stracić⁸. Jest to motywacja poznawcza, o której już wspomniałam.

Praktyka szkolna pokazuje, że zagadnienie motywowania uczniów zdolnych do nauki jest w dalszym ciągu zaniedbywane przez wielu nauczycieli. Podejmowane przez nich czynności motywujące do nauki opierają się głównie na motywacji zewnętrznej, tj. ocenianiu, stosowaniu kar i nagród. O wiele trudniejsze zadanie stoi przed nauczycielami pragnącymi wzbudzić motywację wewnętrzną

---

⁶ A. Lewicki, *Psychologiczna analiza czynników wyznaczających wyniki nauczania*, „Psychologia Wychowawcza” 1962, nr 2, s. 144–167.

⁷ M. Ledzińska, A. Czerniawska, *Psychologia nauczania. Ujęcie poznawcze*, Warszawa 2011, s. 244.

⁸ Tamże.

swoich uczniów – bezinteresowną potrzebę zdobywania i rozumienia wiedzy, zainteresowanie nauką szkolną, ambicje, plany i dążenia życiowe, przekonanie o praktycznej przydatności zdobytej wiedzy. Wpajanie uczniom przekonania, że uczą się nie dla samego uczenia się, ani też nie dla szkoły czy nawet rodziców, lecz przede wszystkim dla siebie i dla życia nie jest zadaniem łatwym.

Nauczyciel dopiero wtedy będzie mógł w odpowiedni sposób pokierować procesem uczenia się uczniów, gdy pozna ich stosunek do szkoły, zaznajomi się z ich trudnościami i zrozumie motywację ich postępowania. Słaba znajomość uczniów, ich środowiska domowego i motywów uczenia się jest równoznaczna z niepowodzeniem nauczyciela, a już na pewno nie pozwoli mu stać się czynnikiem mobilizującym dzieci do nauki⁹.

Również Wincenty Okoń podkreśla rolę nauczyciela w motywowaniu uczniów do nauki. Jego zdaniem:

Nauczyciel potrafiący zagrać na motywach to jednostka charakteryzująca się dużymi zdolnościami i umiejętnościami poznawania oddanych mu pod opiekę uczniów, trafnością oceny i umiejętnością skutecznego oddziaływania; w im wyższym stopniu będzie posiadał te zdolności, tym jego rola jako czynnika mobilizującego uczniów do nauki będzie większa¹⁰.

Liczni badacze (Hilgard, Tomaszewski, Linhart) potwierdzają, że właściwa motywacja uczenia się prowadzi do powstania odpowiednich uwarunkowań wewnętrznych, sprawia, że nauka staje się dla uczniów ważna oraz stwarza warunki kształtowania intelektualnej i fizycznej gotowości działania.

W związku z tym, że czynniki determinujące rozwój uczniów leżą w obszarze cech intelektualnych i zależą od otoczenia, wzbudzanie i rozwijanie motywacji poznawczej (wewnętrznej) wpływać będzie w znacznym stopniu na osiągnięcie sukcesu edukacyjnego uczniów. Niezależnie od zaspokajania potrzeb poznawczych uczenie się nowych rzeczy sprawia uczniom zdolnym przyjemność, co ma ścisły związek z dobrym samopoczuciem psychicznym. Im większą przyjemność odczują uczniowie, tym pełniejsze będzie zaspokojenie ich potrzeb, a tym samym większe zainteresowanie tym, co pomoże potrzeby zaspokoić. Osiąganie sukcesu edukacyjnego w aspekcie motywowania uczniów zdolnych będzie zatem rozumiane jako tworzenie warunków, w których podejmowana przez ucznia aktywność, wnikająca z jego potrzeb, doprowadzi do odczucia przyjemności i satysfakcji w momencie ich zaspokojenia, odzwierciedlając jednocześnie jego rzeczywiste możliwości. Szansą na uzewnętrznienie posiadanego przez uczniów potencjału jest wywołanie w nich pozytywnej postawy wobec nauki i chęci zdobywania wiedzy. Jest to jedno z ogniw procesu dydaktyczno-wychowawczego, polegające na podejmowaniu przez nauczyciela czynności motywujących ucznia

---

⁹ L. Niebrzydowski, *Psychologia wychowawcza*, Warszawa 1989, s. 128.

¹⁰ Tamże.

do nauki, które jednocześnie stanowią o rzeczywistych sukcesach, będących efektami jego pracy.

Wobec tego, że w praktyce wciąż brakuje – pomimo podejmowanych licznych prób – jednolitego systemu działań, które w optymalnym stopniu zaspokajałyby potrzeby uczniów zdolnych, prowadzenie badań w tym zakresie staje się niezbędne. Jednym z obszarów działań szkoły na rzecz rozwoju uczniów zdolnych jest proces motywowania. Wyniki badań prezentowane w artykule stanowią jedynie część wieloaspektowych i złożonych badań podłużnych nad wspieraniem rozwoju ucznia zdolnego. Zastosowana orientacja ilościowo-jakościowa pozwoliła zrozumieć uwarunkowania procesu motywowania uczniów zdolnych badanej rzeczywistości oraz dokonać wglądu w doświadczenia nauczycieli w tym zakresie. Główną metodą badawczą, która posłużyła do określenia nauczycielskich czynności motywujących ucznia zdolnego do nauki, była obserwacja, a jej uzupełnieniem – wywiad pogłębiony z nauczycielami. Na potrzeby tego badania zastosowano arkusz obserwacji oraz przewodnik do wywiadu swobodnego z nauczycielem. Przeprowadzono również badanie kwestionariuszowe, dzięki któremu określono motywy, jakimi kierują się uczniowieolni. W badaniu tym posłużono się inwentarzem motywów opracowanym przez Zygmunta Putkiewicza¹¹. Badania pilotażowe pozwoliły na określenie możliwości dostępu do szkół w celu przeprowadzenia badań, co związane było z uzyskaniem zgody od dyrektorów oraz nauczycieli. Dlatego zdecydowano na celowy dobór osób do badań, tj. „świadomy i zamierzony wybór do badań osób, obiektów, instytucji itp. charakteryzujących się takimi bądź innymi cechami i spełniającymi określone kryteria będące przedmiotem zainteresowania badawczego”¹². Badania zostały przeprowadzone wśród 35 nauczycieli oraz 425 uczniów w 7 szkołach gimnazjalnych na terenie Koszalina. Obserwacji poddano 175 lekcji języka polskiego. Cały cykl badań zgodnie, z procedurą badawczą, przeprowadzony został w roku szkolnym 2012/2013.

Na pierwszym etapie badań skupiono się na określeniu motywów uczniów, których nauczyciele wytypowali jako zdolnych. W badaniu posłużono się (o czym wspomniałam powyżej) inwentarzem do badania motywów w opracowaniu Putkiewicza. Analiza uzyskanych wyników pozwoliła określić motywy uczenia się 33 uczniów zdolnych, którzy wytypowani zostali przez nauczycieli szkół gimnazjalnych, w 7 kategoriach:

1. Motywy poznawcze,
2. Motywy ambicyjne,
3. Motywy społeczno-ideowe,
4. Motywy praktyczne – zawodowe,

¹¹ Zob. Z. Putkiewicz, *Motywy szkolnego uczenia się*, Warszawa 1971.

¹² W.A. Maszke, *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*, Rzeszów 2004, s. 84.

5. Motywy praktyczne – szkolne,
6. Motywy lękowe,
7. Inne.

Uzyskane dane z badania wskazały na przewagę uczniów zdolnych z motywami praktyczno-zawodowymi (37,5%). Wśród nich ankietowani często wybierali motywy: „uczę się, bo chcę się dostać do szkoły średniej”, „uczę się, bo chcę mieć zapewnioną przyszłość”, „uczę się, bo chcę ukończyć szkołę i szybko zdobyć zawód”. U 31,5% uczniów zdolnych znalazły się motywy praktyczne – szkolne, wśród których najczęściej wybieranymi motywami były: „uczę się, żeby ukończyć szkołę i zdobyć świadectwo”, „uczę się, żeby nie być najgorszym uczniem”, „uczę się, żeby nie narażać się nikomu w szkole”. Wśród motywów poznawczych, które wystąpiły tylko u 12% badanych uczniów zdolnych najczęściej pojawiały się uzasadnienia: „uczę się, ponieważ interesują mnie niektóre przedmioty nauki”, „uczę się, ponieważ lubię poznawać nowe zagadnienia”, „uczę się, ponieważ lubię poznawać przyczyny różnych zjawisk”, „uczę się, ponieważ chcę zdobyć naukowy pogląd na świat”. Motywy ambicyjne (9,5%) najczęściej wybierane przez uczniów to: „uczę się, bo chcę być dobrym uczniem”, „uczę się, bo chciałbym dużo umieć”. Motywy społeczno-ideowe, lękowe i inne (9,5%) nie odgrywały dla uczniów zdolnych podstawowej roli w uczeniu się. W motywach społeczno-ideowych najważniejsze dla uczniów było: „zmieniać życie ludzi na lepsze” oraz „w przyszłości przekazać swoją wiedzę”. Wśród motywów lękowych najczęściej wybieranym był: „uczę się, bo nie chcę, aby moi rodzice mieli przeze mnie przykrości”. Jeśli chodzi o inne motywy, to najczęściej związały się one z wymaganiami stawianymi przed uczniami: „uczę się, bo tego wymagają rodzice”, „uczę się, bo tego wymagają w szkole”.

Materiał zebrany w trakcie tego badania wskazuje na przewagę motywów praktycznych – zawodowych i praktycznych – szkolnych, co, zdaniem Putkiewicza¹³, nie jest pożądane dla kształtowania prawidłowej postawy uczniów, gdyż zbyt jednostronnie ujmuje znaczenie nauki szkolnej. Zaskakujący może być wynik motywów poznawczych wśród badanych uczniów zdolnych. Ta kategoria motywów stanowi jedną z cech warunkujących zarówno ujawnianie się i rozwój zdolności, jak i osiągnięcia uczniów. Przypomnę jedynie, że do tych cech należą: silne zainteresowania, silna motywacja poznawcza, właściwości sprzyjające uczeniu się, tzw. styl uczenia się, oraz dyspozycje i osiągnięcia¹⁴. Ponieważ grupa tych cech uznawana jest za szczególnie ważną w wywoływaniu, podtrzymywaniu i odpowiednim kierowaniu celowymi zachowaniami człowieka, w znacznym stopniu wpływa na występowanie cech niejako podstawowych przy określaniu ludzi zdolnych¹⁵.

¹³ Z. Putkiewicz, dz. cyt., s. 154–155.

¹⁴ T. Lewowicki, *Kształcenie uczniów zdolnych*, Warszawa 1980, s. 48; 52–53.

¹⁵ Tamże, s. 49.

Motywy społeczno-ideowe przyczyniają się z kolei do zwrócenia uwagi na znaczenie nauki nie tylko dla podmiotu uczącego się, lecz także dla społeczeństwa, w którym on żyje i działa, kształtując społeczną postawę jednostki.

Kolejnym etapem badań była obserwacja (jawna zaprogramowana) czynności motywujących, które podejmują nauczyciele wobec uczniów zdolnych. W badanych szkołach najwięcej lekcji, bo 71%, obejmowały te, na których nauczyciele zachęcali uczniów do osiągania dobrych wyników w nauce: „dzięki nim dostaniecie się do dobrej szkoły średniej lub na studia”, „zdobędziecie dobry zawód”. Na 42% obserwowanych lekcji nauczyciele motywowali uczniów zdolnych poprzez zaznajomienie ich z celami. Na 29% obserwowanych lekcji czynnikiem motywującym uczniów była ocena wyrażana w większości w formie nagan, pochwały występowały incydentalnie. Tylko 20% obserwowanych lekcji zawierało czynności motywujące skierowane do osób zdolnych. Niewątpliwie znaczącym sposobem motywującym dzieci do nauki były atrakcyjnie i ciekawie prowadzone lekcje (13%), podczas których uczniowie zdolni przejawiali wysoką aktywność poznawczą. Charakteryzowały się one stosowanymi przez nauczyciela problemowymi metodami nauczania oraz grupowymi formami pracy. Uczniowie mieli dużą swobodę w podejmowaniu wspólnych działań i wysiłków, aby rozwiązać dany problem; mieli okazję do nieskrępowanego wypowiedzenia własnych opinii i wniosków. Ponadto praca w grupach mobilizowała ich do udzielania pomocy innym, wspólnego rozwiązywania zadań, wzajemnego wywierania na siebie wpływu, odpowiedzialności zespołowej, co również stymulowało chęci do nauki. Rzadko kiedy, bo tylko na 12% obserwowanych lekcji, nauczyciele na bieżąco informowali o wynikach w nauce. Ten sposób motywowania uczniów wyrażany był najczęściej informacją o uzyskanej ocenie podczas lekcji lub zachętą, aby więcej popracować nad danym zagadnieniem, na przykład w celu poprawienia oceny.

Widzimy zatem, że na większości obserwowanych lekcji nauczyciele motywowali uczniów, stosując zachęty do nauki i osiągnięcia dobrych wyników po to, aby ich wychowankowie w przyszłości zdali dobrze egzaminy bądź dostali się na dobre studia, co zaowocuje zdobyciem dobrej pracy. Dominowały również lekcje, podczas których nauczyciele stosowali nagany, rzadziej pochwały. Niewielka liczba lekcji zawierała czynności motywujące skierowane do uczniów zdolnych. Na uwagę zasługuje aktywizowanie uczniów zdolnych w toku zajęć problemowych i grupowych form pracy. Biorąc pod uwagę czynności podejmowane przez uczniów w ramach tak organizowanych zajęć, można zauważyć, że niewątpliwie stanowią one dobry grunt do budzenia i rozwijania motywacji poznawczej.

W celu pogłębienia badania ilościowego z zakresu czynności motywujących uczniów do nauki przeprowadzono wywiady narracyjne z nauczycielami, u których prowadzono obserwacje. Wywiady z 35 nauczycielami obejmowały zagadnienia motywowania uczniów zdolnych w toku procesu dydaktycznego.

Treści wypowiedzi płynących z doświadczeń niektórych nauczycieli powtarzały się bądź były podobne. Poniżej przytoczono treści, które nie powtarzały się u narratorów:

Karina: „Staram się rozpoznawać zainteresowania i uzdolnienia uczniów, i w tym kierunku wzbudzać ich ciekawość”;

Wanda: „Stosuję nagrody i kary, moim zdaniem jest to najskuteczniejszy sposób motywowania uczniów zdolnych do nauki; może tradycyjny, ale zawsze na czasie”;

Izabela: „Ustaliam wspólne cele do osiągnięcia, na przykład zdanie testu gimnazjalnego, który pozwoli na dalszą karierę edukacyjną uczniów zdolnych. Często poruszam kwestie zawodów, dzięki którym można uzyskać wysoką pozycję społeczną i nie mieć problemów z zatrudnieniem”;

Danuta: „Stosuję wzmocnienia pozytywne i negatywne, chwalę za najdrobniejsze postępy w nauce, wierzę, że mały krok do przodu otwiera drogę przed każdym uczniem, nie tylko zdolnym. Staram się, aby uczniowie odczuwali satysfakcję z dobrze rozwiązywanych zadań, wyników w nauce i innych działań w szkole”;

Monika: „Aktywizuję uczniów zdolnych w pracy grupowej, wiem, że współpraca ze słabszymi kolegami może być motywująca do większego wysiłku nie tylko intelektualnego, ale również społecznego, do zwracania uwagi na potrzeby uczniów słabszych i niesienia im bezinteresownej pomocy. Ponadto staram się chwalić za najdrobniejszy postęp w nauce”;

Małgorzata: „Staram się rozpoznać potrzeby i możliwości każdego ucznia w klasie i dopiero później dobieram zadania. Jeżeli są uczniowie, którzy wykazują się szczególnymi zainteresowaniami, zapraszam ich do współpracy w ramach koła zainteresowań lub pokazuję miejsca, w których mogliby je rozwijać”;

Dorota: „Dla mnie najlepszym motywatorem do nauki są oceny szkolne. Wiem, że rodzice również zwracają na nie szczególną uwagę, dlatego staram się tak motywować, aby uczniowie zdolni uzyskiwali jak najwyższe oceny, uczestniczyli w konkursach i olimpiadach, bo to da im większe szanse dostania się do dobrej szkoły ponadgimnazjalnej, a potem na dobre studia”;

Iga: „Prowadzę w atrakcyjny sposób lekcje, korzystam z wielu źródeł wiedzy, które pokazuję uczniom zdolnym; są to najczęściej dodatkowe materiały, wycinki z czasopism naukowych, wiadomości z Internetu. Później oni sami do nich sięgają i dzielą

się informacjami/ciekawostkami, co jest wspaniałe. Lubię, gdy uczniowie przychodzą do mnie i opowiadają mi o nowinkach, na przykład w technice, medycynie czy sztuce”;

Aleksandra: „Nie pozwalam uczniom nudzić się na lekcjach, staram się angażować wszystkich, przygotowuję zadania o zróżnicowanym stopniu trudności, stosuję aktywizujące metody kształcenia, powołuję asystentów – ale nie są to tylko uczniowie zdolni”;

Agata: „Stosuję nagrody i kary, staram się dyscyplinować uczniów”;

Katarzyna: „Stosuję kary i nagrody. Wiem, że nie jest to najlepszy sposób motywowania uczniów do nauki, ale warunki, w jakich pracuję, nie pozwalają mi na więcej”;

Maria: „Staram się zrozumieć ucznia, jestem otwarta na jego pomysły. Doceniam najdrobniejsze osiągnięcia, chwalę nie tylko za oceny, ale również za postawę wobec kolegów czy innych osób. Moi uczniowie są fantastyczni, szkoda tylko, że nie możemy poświęcić im tyle czasu, ile potrzebują”;

Monika: „Angażuję uczniów, oczywiście zdolniejszych, do uczestniczenia w konkursach lub olimpiadach. Nie jest to zadanie łatwe, ponieważ bardzo często muszę prosić o pomoc innych nauczycieli. Ci z nich, którzy mają czas, pomagają mi i uczniowi. Organizuję również pomoc w rozwijaniu uzdolnień na terenie innych placówek – uczelni, pałacu młodzieży, innych szkół, przez darmowe korepetycje”;

Iwona: „Zabieram uczniów w ciekawe miejsca, stosuję aktywizujące metody kształcenia i współpracuję z rodzicami”;

Wiesława: „Stosuję nagrody, ale z rozsądkiem, staram się obserwować moich uczniów i w razie potrzeb ustaliam konkretne działania z rodzicami”;

Ewa: „Szkola to miejsce, w którym mamy do zrealizowania konkretne cele. Tylko systematyczna praca i zdyscyplinowanie uczniów pozwolą te cele osiągnąć”;

Marzena: „Dopóki rodzice nie włączą się w proces kształcenia, nie widzę szans na motywowanie uczniów do nauki”;

Bogumiła: „Po prostu nie narzucam niczego uczniom, daję im możliwość podejmowania wspólnych decyzji – to jest najlepszy sposób zachęcania ich do nauki i dążenia do tego, aby polubili szkołę”;

Agnieszka: „Pozwalam uczniom współdecydować o tym, co mamy zrobić na lekcji. Chodzi mi o konkretne sposoby docierania do pewnych

źródła informacji. Staram się być otwarta wobec uczniów, jednak dyscyplina w klasie jest potrzebna”;

Wojciech: „Podstawą motywowania uczniów jest prawidłowa komunikacja z nimi. Właściwe relacje z uczniami to podstawa wspólnego sukcesu”;

Renata: „Uczniowie sami motywują się do nauki, jeżeli mają wsparcie od rodziców. Bardzo często czynnik ekonomiczny decyduje o motywacji do nauki, na przykład dodatkowe zajęcia – nie wszystkich na nie stać. Ja staram się pokazywać, gdzie można poszerzyć swoją wiedzę”;

Joanna: „Nauczyciele nie mają opanowanych technik motywowania uczniów do nauki. Ten proces dzieje się samoczynnie, tj. w razie potrzeby. Główna rola w tym zakresie przypada rodzicom”;

Wioletta: „Brakuje nam umiejętności stosowania technik, które podniosłyby motywację uczniów do nauki”;

Paweł: „Zabieram uczniów w różne ciekawe miejsca, które inspirują ich do poszukiwań. Część uczniów jest zainteresowana i dociekliwa, tzn. robi coś w tym kierunku, jednak spora grupa nie wykazuje zainteresowania. Staram się być otwartym i komunikatywnym nauczycielem”;

Paulina: „Nie mam czasu na motywowanie uczniów do nauki, tę rolę powinni pełnić rodzice. Materiał, który jest do zrealizowania, ogranicza moje możliwości i nie pozwala na dodatkowe czynności”.

Przytoczone wyżej narracje nauczycieli jasno pokazują, że większość z nich nie posiada wypracowanych sposobów motywowania uczniów do nauki. Starają się oni jednak na bieżąco aktywizować uczniów zdolnych do podejmowania działań, które pozwolą rozbudzić ich ciekawość poznawczą, rozwijać zainteresowania i dzielić się posiadaną wiedzą. Warto podkreślić, że doceniają też właściwe relacje z uczniami, możliwość podejmowania wspólnych decyzji; starają się być otwarci na pomysły swoich wychowanków, obserwują ich i tworzą indywidualne ścieżki dla rozwoju pasji i talentów. Z niektórych narracji wynika, że nauczyciele nie mają czasu na takie zabiegi, nie potrafią skutecznie motywować uczniów zdolnych do nauki, brakuje im odpowiednich technik i warunków, przesuważają odpowiedzialność za proces motywowania na rodzinę bądź stosują oceny, kary i nagrody. Na uwagę zasługują wypowiedzi dotyczące doświadczenia w pracy z uczniami zdolnymi w ramach zajęć w terenie, a także tych opartych na aktywizujących metodach nauczania, często uatrakcyjnianych różnymi pomocami dydaktycznymi inspirującymi uczniów do poszukiwań. Biorąc pod uwagę wszystkie odpowiedzi, można uznać, że u większości nauczycieli codzienna

praca w zakresie motywowania uczniów zdolnych jest bogata w różnorodne doświadczenia.

Pomimo że badani nauczyciele podejmują czynności motywujące uczniów do nauki, to jednak większość z nich odwołuje się do motywacji zewnętrznej, czyli tej, która w przypadku braku czynników zewnętrznych (nauczycieli, rodziców) może zaniknąć. Ponadto preferowane przez uczniów zdolnych motywy praktyczne – zawodowe i praktyczne – szkolne oznaczają indywidualne, a nawet egoistyczne, podchodzenie do nauki, pomijanie aspektu poznawczego i społecznego. Powinny być one jedynie uzupełnieniem motywów poznawczych i społeczno-ideowych. Jest to o tyle niebezpieczne, że ukształtowana w taki sposób postawa uczniów zdolnych wobec wiedzy, nauki i świata może przyczynić się do ulegania wpływom innych, niskiego poczucia własnej wartości, słabości, skazania na niepowodzenia. Tak ukształtowani uczniowie nigdy nie osiągną stanu zadowolenia i poczucia satysfakcji, jakie dać może tylko aktywność pochodząca z wewnątrz (motywacja wewnętrzna). Szczególną rolę powinien odegrać nauczyciel, który, kształtując motywację wewnętrzną uczniów, będzie dostarczał im zadań stwarzających okazję do czerpania satysfakcji z podejmowanych wysiłków. Powinien on przede wszystkim dążyć do określenia naturalnych zdolności ucznia, rozwijając je poprzez dostarczanie odpowiednich stymulatorów, a także wzmacniać te, które są jego słabszymi stronami.

Wobec powyższego motywowanie uczniów zdolnych jako czynnik warunkujący sukces edukacyjny w dużym stopniu zależy od stworzenia takich warunków, w których aktywność dzieci znajdzie odzwierciedlenie w posiadanym przez nie potencjale. Powyższe wyniki badań pokazują, iż przyszłe sukcesy i osiągnięcia uczniów zdolnych nie są zagwarantowane poprzez samo posiadanie zdolności, wobec tego praca z takimi podopiecznymi wymaga specjalnego przygotowania i przemyślanych strategii działania. W kontekście wyzwań współczesnej edukacji zachodzi więc potrzeba, by „szkoła nie była instytucją wywołującą niepowodzenia lub dotkliwie je ujawniającą, ale żeby współdziałała z uczniami w osiągnięciu edukacyjnych sukcesów”¹⁶. Liczne badania potwierdziły silną korelację wykorzystania posiadanego przez ucznia potencjału z motywacją oraz możliwościami jego rozwoju w warunkach stwarzanych przez szkołę. Wniosek, jaki nasuwa się w świetle uzyskanych wyników badań, można sformułować następująco: aby proces motywowania uczniów do nauki warunkował ich sukces edukacyjny, niezbędną staje się umiejętność rozpoznania potencjału w nich tkwiącego.

¹⁶ Zob. B. Dyrda, *Edukacyjne wspieranie rozwoju uczniów zdolnych. Studium społeczno-pedagogiczne*, Warszawa 2012, s. 16.

Bibliografia

- Boryszewska J.K., *Źródła sukcesu szkolnego młodzieży licealnej*, Impuls, Kraków 2008.
- Dyrda B., *Edukacyjne wspieranie rozwoju uczniów zdolnych. Studium społeczno-pedagogiczne*, Żak, Warszawa 2012.
- Ledzińska M., Czerniawska A., *Psychologia nauczania. Ujęcie poznawcze*, PWN, Warszawa 2011.
- Lewicki A., *Psychologiczna analiza czynników wyznaczających wyniki nauczania*, „Psychologia Wychowawcza” 1962, nr 2, s. 144–167.
- Lewowicki T., *Kształcenie uczniów zdolnych*, WSiP, Warszawa 1980.
- Maszke W.A., *Metodologiczne podstawy badań pedagogicznych*, Wydaw. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2004.
- Matczak A., *Wprowadzenie do psychologii. Podręcznik dla nauczycieli*, WSiP, Warszawa 1992.
- Niebrzydowski L., *Psychologia wychowawcza*, PWN, Warszawa 1989.
- Panek W., *Zachowanie się szczególnie zdolnych uczniów w sytuacjach szkolnych*, Sekcja Wydawnicza Filii UW, Białystok 1977.
- Przetacznikowa M., *Podstawy rozwoju psychicznego dzieci i młodzieży*, PZWS, Warszawa 1973.
- Putkiewicz Z., *Motywy szkolnego uczenia się*, PWN, Warszawa 1971.
- Sajdak A., *Edukacja kreatywna*, WAM, Kraków 2008.

Motivating talented students as a factor capable of activating to achieve educational success

Abstract: Strengthening efforts to developing the most talented children and young people is one of the essential elements of educational policy. Undertaken discussions concerning the creation of a system/model that optimally contribute to promoting giftedness include, among others so often overlooked and neglected area of activity, which is to motivate students to learn. As we know, call the student a positive attitude towards learning and a desire to acquire knowledge, constitutes about his real successes that are effects work, effort, research. However, not always in the teacher's proceedings we see constant care about good motivation to learn. Presented in this paper the results of quantitative and qualitative studies remind us that the motivating actions taken by teachers are still the weak link in the educational process. Changes taking place in education through a continuous process of reform has not brought the expected results in this area. Therefore, it becomes necessary change in the approach to the teaching learning process in which the teacher should create favorable conditions for the extraction and strengthening what the student is the best, and the student should take responsibility for the learning process. This challenge is still pertinent today and it has become the subject of heated debate about education.

Keywords: activation, educational success, motivation, motivational activities, talented student, themes

Słowa kluczowe: aktywizacja, czynności motywujące, motywacja, motyw, sukces edukacyjny, uczeń zdolny

